

KENTTE MİTSEL KORKU: “FISILTI” DEPREMLERİ

Mythical Fear In the City: Earthquakes Made of Whispers

R. Aslıhan AKSOY SHERIDAN*

ÖZET

Bu yazıda, dedikodu olgusu halkbilimi açısından ele alınacak ve 1999 Marmara Depremi'nden sonra Türkiye'de yaygın biçimde gündeme gelen “fısıltı depremi” olgusu üzerine yoğunlaşarak, depremin, dedikodu kaynağı olarak çağdaş kent bağlamında taşıdığı önem ve bu konuda halk tarafından ileri teknoloji ortamında oluşturulan ve aktarılan anlatıların işlevinin yanı sıra sergiledikleri mitsel boyut da incelenip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Dedikodu, “fısıltı” depremi, mitik alan, kent folkloru, 19. yy ilerlemeci anlayışı.

ABSTRACT

In this article, gossip will be studied from the perspective of folklore. Focusing on the phenomenon of the “earthquakes of whispers” which have come to the foreground in Turkey following the 1999 earthquake, this article will evaluate the importance of this earthquake as a source of gossip in modern urban space, the function of such earthquake narratives as produced and transferred by people in this high-technology era, and the mythical dimension these narratives hold.

Key Words

Gossip, earthquake of “whispers”, mythical space, urban folklore, 19th century idea of progress

Alan Dundes, “Halk Kimdir?” adlı makalesinde, halkın kırsal alanda yaşayan, çoğunlukla okuryazar olmayan ve dolayısıyla kentliler tarafından “arkaik” ve daha “otantik” addedilen bir insan kitlesi olarak algılandığı ondokuzuncu yüzyıl anlayışına karşı çıkararak halkı şöyle tanımlar: “Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün ortak bir meslek, dil veya din olabilir ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır” (10). Halkın Dundes tarafından bu şekilde iletişimsel bir yaklaşımla epistemolojik olarak yeniden tanımlanması, çağdaş kentte yaratılan halk bilgisinin de folklor olarak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Alan Dundes’in halk

tanımlaması, bu yazıda ele alınan depremin halk inceleminde yarattığı mitsel etki ve bu etki sonucunda oluşturulan ve kentin dedikodu mekanizmaları aracılığıyla yayılan anlatılar bağlamında, bu mitleştirmenin taşra kadar kent düzleminde de üretilmesi bakımından önem kazanmaktadır. Bu yazıda ele alınacak kimi mitleştirme anlatılarının gösterdiği gibi bu anlatıların üretim mekânı kenttir. Gerçekten de deprem olgusu tam anlamlandırılmayan ve teknolojiyle karşı koyulamayan bir afet olarak temelde çağdaş kenti “vurmuştur.” Kent, önceki dönem folklor çalışmalarında, akılcı düşüncenin etkin olduğu, teknolojiyle iç içe geçmiş, dolayısıyla insanın doğa güçleri üzerindeki egemenliğini gösteren bir alan olarak algılandığı gelmiştir. Oysa taşra kentlerinin yanı sıra önemli sanayileşmiş kentleri de yerle bir eden 1999 Marmara depremiyle birlikte, dep-

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. (sheridan@bilkent.edu.tr)

rem olgusunun büyük kenti de tehdit ettiği korkulu bir biçimde anlaşılmış ve yıllardır küçük kentlerde ve kırsalda bu olgunun çeşitli tezahürleriyle karşılaşmış olan Türkiye halkının imgeleminde, deprem bu deneyimle birlikte büyük bir etki yaratmıştır. Depremin büyük kente yönelik tehdidi ve büyük kentin bu doğal afetten korunaklı olmadığı gerçeği, halk imgelemini çok etkilemiş ve burada mitsel korkunun ortaya çıkmasına, mitsel alanın çağdaş kentte kendine yer açmasına yol açmıştır.

Çağdaş kentteki insanın deprem hakkında bu yazı bağlamında ele alacağımız örneklerdeki gibi mitselleştirme içeren anlatılar oluşturması ve bu türden anlatılara ihtiyaç duyup bunları başkalarına anlatarak yayması, insanlığın 19. yüzyılda kurgulandığının tersine, doğrusal olmayan bir çizgi üzerinde yürüdüğü bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Zira insanlık, bu dönemde öne sürüldüğü gibi, doğrusal bir çizgi üzerinde ilerliyor olsaydı, mit ve efsane gibi mitsel alanı çağrıştıran bu anlatıları, uzun zaman önce, kırsal alandan çağdaş kente geçiş sürecinde terk etmiş olmak gerekirdi. Oysa bu tür anlatılar, içine girdikleri yeni bağlam gereğince biçim ve kod değiştirerek çağdaş kentin ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenmek suretiyle, çağdaş kentin olanaklı kıldığı mekanizmalar aracılığıyla kırsal alanda gördüklerine benzer işlevleri karşılayarak üretilmeyi sürdürmektedir.

Bu görüşleri destekleyen Jean-Noël Kapferer, *Dedikodu ve Söylenti: Dünyanın En Eski Medyası* adlı kitabında, tarihte yazı var olmadan önce, kulaktan kulağa bilgi yayan, toplumdaki tek ve en eski kitle iletişim aracı olma işlevi gören dedikodunun günümüzde de toplumsal hayatın her alanında, her yerde

bulduğunu belirtir (11). Kapferer'e göre, basın, radyo ve son olarak görsel-işitsel medyanın ortaya çıkışı, söylentiye ortadan kaldırmamıştır, aksine "halk, bilgisinin bir kısmını kulaktan kulağa elde etmeyi sürdür[mektedir]" (11). Aynı şekilde Dundes, "Halk Kimdir?" adlı makalesinde, bilim ve teknolojinin gelişimiyle birlikte 19. yüzyılda cehaletle özdeşleştirilen halk bilgisinin çağdaş kent ortamında yok olacağı biçimdeki ilerlemeci görüşün gerçekdışlığını şöyle ifade eder:

Kısmen de olsa halk bilgisi yanlış bir şekilde cehaletle ilişkilendirilmiş, yanlış bir şekilde okur-yazarlık arttıkça, halk bilgisinin azalacağı farzedilmiştir. Teknoloji, özellikle de iletişim tekniklerini hızla geliştiren teknoloji, halk bilgisinin azalmasına ve yok olmasına katkıda bulunan bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bu doğru değildir. Telefon, radyo, televizyon, fotokopi makinası gibi teknolojik yaratmalar halk bilgisinin nakledilme hızını arttırmaktadır. [...] [T]eknoloji, halk bilgisini yok etmediği gibi, halk bilgisinin yayılmasında ve aktarılmasında hayati öneme haiz bir faktör hâline gelmekte[dir]" (25-6).

Gerçekten de sözlü alana ait bir unsur olarak görülen dedikodu, çağdaş kentten dışlanmak şöyle dursun, çok daha hızlı bilgi ve görüş-karşı görüş (söylem-karşı söylem) akışı sağlayan yeni teknolojik olanaklar sayesinde farklı biçimlerde aynı iletişim işlevselliğini üstlenmektedir. İlerlemeci bakış açısına göre, "söylenti" ve "dedikodu", aslı olmayan enformasyon yayılımı olarak, bilimsel ve yazılı alandaki insanlığın gelişim çizgisinin daha alt düzeyini oluşturduğu varsayılan sözlü alana ait olgular olarak düşünülürken, bu görüş kentte deprem konusunda karşımıza çıkan olgularla çe-

lişmektedir. Aslında “söylenti” ve “dedikodu”, teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak, internet gibi farklı araçlar yoluyla kendine yeni mekanizmalar üretmekte ve bu süreçte üretilen enformasyon yine bu mekanizmalar aracılığıyla daha geniş halk kitlelerine çok daha hızlı bir biçimde aktarılmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan dedikodunun karşıladığı işlev, temelde tanıdıklığa dayanan sözel alandaki oluşumlardan farklı bir işlev arz etmemektedir. Araçsal ve bağlamsal farklılıklar dışında karşılanan işlev temelde aynıdır.

Sözel alanda dedikodu tanıdıklık gerektirir, oysa kentte insanlar birbirinden daha uzak yaşamaktadır ve toplumsal paylaşım ortamları daha farklıdır. Bu nedenle kentte işyeri dedikodusu gibi olgular karşımıza çıkmaktadır ya da insanlar internette hiç tanımadıkları kişilerle rumuzlar aracılığıyla “bilgi” paylaşımı anlamında dedikodu yapmaktadırlar. Meçhulde kalarak karşılıklı aktarım olanağı, interneti diğer hiçbir iletişim ortam ve aracının olmadığı kadar dedikodu işlevine uygun kılmıştır. Nitekim çağdaş kent toplumu bireyleri fiziksel olarak aynı mekânda bulunmak gerekmezken iletişim kurabilmekte ve internet sayesinde evden çıkmadan ortak toplanma mekânları oluşturabilmektedir. Gerçekten günümüzde kentin en işlevsel toplanma mekânlarından birine dönüşen internet ortamında karşılıklı olarak mesaj yazılan web site forumları ve e-posta zincirleri aracılığıyla depreme ilişkin çeşitli anlatı, enformasyon ve uyarılar hızla yayılmaktadır. İlerlemeci bakış açısına göre, sözel alana ait olan, dolayısıyla da nesnel alandan kesin çizgilerle ayrılması gereken dedikodu için durum çağdaş kentte hiç de bu bakış açısının öngördüğü gibi olmamıştır. Ter-

sine akılcı yaklaşım ve bilimsel düşüncenin bir ürünü olan bilgisayar ve internet aracılığıyla, mitsel bir arkaplana dayanan inanış ve bilgiler çağdaş kentte daha önce hiç olmadığı kadar hızlı çalışan bir dedikodu mekanizmasıyla dolaşıma sokulmaktadır. Mitik alan kendini ifade etmek için artık bu araçları da kullanabilmektedir.

Peki, kentte dedikodu nasıl yayılır? Kapferer, pek çok farklı çağdaş kent toplumundan örneklerle destekleyerek, dedikodunun kaynağı ve yayılımına ilişkin şu görüşleri vurgular: “Bir başlangıç, bir kaynak varsa bile [...], söylentiyi yaratan diğer kişilerdir, onu duyarak ondan yeniden bahseden kişilerdir. Söylenti, öncelikle bir davranıştır. Belli bir dönemde bir grup hareketlenir ve ‘dedikodu yapmaya’ başlar: bir tanıklık, bir haber, bir olay hakkında konuşma eylemlerinde bir bulaşıcılık vardır” (63). Kapferer’e göre, “herşeyden önce *günlük olaylara dayalı bir öneme* haiz bir bilgi” olan haberler yeniden yeniden aktarılmakta ve böylece bir söylenti yaratılmaktadır (65). Kapferer, bu konuda şu saptamayı yapar: “Söylentiye dönüşme gücüne sahip bu bilgiler arasında esas olarak, şeylerin düzenini bozan ve insanları tepki göstermeye iten her şey, yani doğrudan gündelik çıkarlarla ilişkisinden ötürü önem taşıyan haberler bulunur: tehlike uyarıları, ahlâki bozulmalar, toplumsal düzendeki değişimler, fiziksel çevredeki değişiklikler vb. Örneğin, doğal felaket söylentileri anında yayılır” (67).

Kapferer, bu biçimdeki doğal afet söylentilerini Fransa bağlamında örnekler. Benzer “fısıltı depremi” örnekleri sıklıkla Türkiye’de de ortaya çıkmaktadır. Zaman zaman farklı kentlerde ortaya çıkan ve tüm kent halkını çok kısa bir süre içinde sokağa dökecek kadar hızla

yayılan bu tür söylentiler, Türkiye’de özellikle 1999 Marmara Depremi’nden sonra artmıştır. Bu artışta bu deneyimde yaşananların etkisiyle resmi otoritelere duyulan güvensizliğin—bunun temelinde deprem sırasında yönetsel otoritenin deprem mağdurlarına yardımında geç kalması, resmi rakamların gerçek ölü sayısını yansıtmayacak biçimde manipüle edildiğine ilişkin yaygın enformasyon, vb. yatmaktadır—rolü büyüktür. Kapferer’in de vurguladığı gibi, resmi otoriteye güvensizlik duyulduğunda dedikodu mekanizmaları yaygınlaşmakta ve daha hızlı çalışmaktadır (17-21). Gerçekten de 1999 Marmara Depremi’nden sonra medya organlarında “fısıltı depremi” diye adlandırılarak sıkça yer bulan olaylara ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür. Değişik medya organlarından yer alan bu örneklerin birkaç tanesini aktarmak gerekirse; örneğin 10 Temmuz 2003’te Marmara Bölgesi kentlerinde böyle bir “fısıltı depremi” ortaya çıkmıştı: “Marmara’yı bu kez ‘fısıltı depremi’ sarstı. İki saat içinde deprem olacağı’ söylentisi üzerine dün İstanbul başta olmak üzere Çanakkale ve Tekirdağ’da büyük panik yaşandı. Evlerini terk eden vatandaşlar, parklara ve açık alanlara koştu” (<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/07/10/gundem/gundem6.html>). Benzer bir olay, 21 Ekim 2005 tarihinde İzmir’de meydana gelmişti: “İzmir, 17 Ekim’deki üç ayrı depremin ardından önceki gece yine sallanınca halkın psikolojisi bozuldu. Dün öğlen saatlerinde de, ‘Valilik 16.00’da deprem olacağını açıkladı’ söylentisi kulağın kulağa yayıldı. İşyerleri boşaldı, panik yaşandı” (<http://www.sabah.com.tr/2005/10/22/gun103.html>). Bir diğer örnek ise, 24 Şubat 2007’de Diyarbakır’da meydana geldi: “Diyarbakır’da ‘iki saat

içinde deprem olacak” söylentisi dün gece vatandaşları sokağa döktü. [...] “Fısıltı” şeklinde yayılan söylenti kısa sürede etkisini göstererek çok sayıda insanın evlerinden ve kahvehanelerden çıkarak sokak ve parklarda toplanmasına yol açtı” (<http://www.milliyet.com.tr/2007/02/24/son/sontur33.asp>). Bu örnekleri çoğaltmak mümkün, ancak medyada depremin—en azından şimdilik—bilimsel olarak önceden bilinemeyeceğine ilişkin pek çok resmî bilimsel yayın yapılmasına karşın, insanların dedikodu mekanizması yoluyla aldıkları deprem haberine inanarak bütün günlük hayatlarını durdurup sokaklara dökülmesi ve deprem bilgisi yayan dedikodu mekanizmasının nasıl bu şekilde hızla bilgi yaydığı üzerinde durulması gereken birer konu.

İlk olarak, “fısıltı depremi” bilgisinin halk arasında nasıl yayıldığını ele alalım. Görüşme yapılan bir 1999 Adapazarı depremedesinin aktardığına göre, “fısıltı” depremini yaratan “fısıltı gazetesi” şu şekilde işlemektedir: “Her ilin valiliğine Kandilli’den deprem raporları gelmektedir. Valilik’te çalışan bir kişi bu raporlardan öğrendikleriyle tanıdıklarına deprem olacağını bildirmekte ve bu kişiler de cep telefonu aracılığıyla bu bilgiyi kendi yakınlarına iletmekte ve birkaç saat içinde bilgi tüm kente yayılmakta. Biz de Valilik’te bir yakını çalışan bir tanıdığımızdan haber aldık ve sokağa çıktık” (Yasemin Tufan’la, kendisinin 1999 depreminden sonra deneyimlediği pek çok “fısıltı depremi”ne ilişkin olarak, 10 Nisan 2007’de gerçekleştirilen görüşme). Bu anlatımın da gösterdiği gibi, bilginin “kaynağı” yine kentteki yönetsel otoritedir, ancak anlatımın kurgusuna göre bu bilgi halktan gizlenmektedir ve buna rağmen bu bilgi yine de bir yolunu bulup halk arasında

yayılmaktadır. Bu açıklama halk arasında deprem konusunda resmî otoriteye duyulan güvensizliğin açık bir örneğidir. Bu anlatımda da görüldüğü gibi, bir kez kaynağını bulan deprem bilgisi teknolojinin en son olanaklarını da kullanarak çok hızlı bir şekilde yayılmaktadır. “Fı-sıltı depremi” bilgisinin diğer bir kaynağı ise, depremin önceden tahmin edileceğini savunan kimi bilim adamlarının yine teknolojinin son olanaklarıyla—internet web siteleri ve e-posta yoluyla—küresel ölçekte yaydığı deprem haberleridir. İlk olarak Akşam günlük gazetesinde ve daha sonra ise *haber7.com* haber web sitesinde yayımlanan—ve aynı sitede erişim tarihine kadar 7110 kez okunduğu belirtilen—Mine Akverdi imzalı bir habere göre, Mike Lee adlı—bilim adamı olup olmadığı haber yazısında belirtilmeyen—bir kişi depremleri önceden bile-bilmekte ve haberin yazarı da dahil isteyenlere edindiği bilgileri iletmektedir. Akverdi, bu kişinin depremleri önceden belirleyebildiğini örneklerle tanıtmaya çalışır: “Marmara, Peru, El Salvador ve Afyon depremleri ile önceki gün meydana gelen İran’daki depremi bilen ABD’li Mike Lee, İstanbul depreminin [2008’de] olacağını açıkladı” (http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=147746). Bu haberde dikkat çeken nokta, yazarın haber metninin bir yerinde Mike Lee’nin çalışmalarına ilişkin olarak “inanmak” fiilini kullanmasıdır: “Mike Lee tutulmaların depremi tetiklediğine inanıyor. *Tezine* göre Güneş, Ay ve Dünya’nın aynı düzlemde sıralanışıyla ortaya çıkan çekim gücü tektonik tabakaları, fayları, muhtelif katmanları ve magmayı etkiliyor” (agk, vurgu eklenmiştir). Görüldüğü gibi, bu fiil kullanımı, bilimin nesnel dilinden ziyade, inanç konusu olan mitsel alana yönelik bir gönderme özelliği

ortaya koymakta ve metinde referans alınan bilimsel nesnellikle çelişki ifade etmektedir.

Deprem olgusu, halk imgeleminde yarattığı korkuyla çağdaş kent ortamında kendini ifade etme imkânı bulan mitsel bir alanın açılmasına zemin hazırladığından, bu haberde “inanmak” fiiline rastlanması aslında pek de şaşırtıcı değildir. Zira deprem konusunda ortaya konan bilimsel görüşler de birbiriyle çelişmektedir. Örneğin, medya yoluyla resmî organlarca yaygın olarak aktarılan depremin önceden tespitinin mümkün olmadığı biçimdeki genel bilimsel görüşün (örn. için bkz: <http://www.akut.org.tr/Default.aspx?tabid=250&ItemID=514>) aksine, İTÜ öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Ercan’a atfen yazılan bir internet haberinde, doğada görülen (örneğin karıncaların büyük gruplar halinde toprak üstüne çıkması gibi) kimi işaretlerin depremi önceden haber verebileceği belirtilmektedir¹ (http://www.turkpoint.com/deprem/doganin_deprem_ihbari.asp). Deprem konusunda yaşanan tartışmalar ve bilim adamları arasında bile rastlanan bu çelişkili yaklaşımlar, depremin, bilimsel, akılcı, nesnel düşünce ile mitik alanın yoğun bir çatışma alanına dönüşmesini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda sergilediği çelişkili tutum yüzünden, bilimsel nesnel söylem de depreme ilişkin olarak ortaya çıkan mitik özellikten payını almaktadır. Böylece bu bağlamda bilimsel söylem de mitsel bir özellik kazanmakta ve deprem olgusunun çağdaş kentte mitsel boyutuyla ön plana gelmesine bu yolla katkıda bulunmaktadır. Mitsel alanın kentsel nesnel alandan bütünüyle ayrı bir alan olduğu biçimdeki ilerlemeci görüş, deprem olgusu ve bunun halkın imgeleminde yarattığı etkinin de gösterdiği üzere oldukça yanlış bir yargıdır.

Kentte deprem konusunda bir dedikodu mekanizmasının tetiklenmesinin temelinde korku yatmaktadır. Bu dedikodu mekanizmayla, depremi önceden “bildiren” haberler yayılmakta, yaşanmış deprem deneyiminin yarattığı acı, korku duygularının halk arasında paylaşımının önu açılmakta ve tüm bunların yanı sıra, deprem olgusunun halk tarafından anlamlandırılmasına yönelik anlatılar da dolaşıma sokulmaktadır. Bu anlatılardan kimi, farklı karşıt söylemleri desteklemekte ve söylem-karşı söylem ilişkisi içinde üretilmektedirler. Bu anlatılar arasında, politik içerikli bir komplo teorisi², dinsel söylemli anlatılar³, ateist söyleme dayanan anlatılar⁴, vb. yer almaktadır. Bu yazı bağlamında bu anlatılar üzerinde ayrıntılı biçimde durulmayacaktır, ancak bunların belirli bir söylem-karşı söylem mekanizması yoluyla üretildiklerinin vurgulanması ve dolayısıyla bir korku nesnesi olan depremin farklı söylemleri destekleyen farklı halk grupları tarafından da anlamlandırılmaya çalışılan bir olgu olduğunun altının çizilmesi önemlidir.

1999 Marmara Depremi’nden sonra, depreme ilişkin “fay hattı”, “artçı sarsıntı” gibi bilimsel terim ve ifadelerin günlük hayattaki pek çok bağlamda dolaşıma girip kullanılması, gazete manşetlerinde sıkça yer bulması da halk arasında depreme ilişkin olarak söylem-karşı söylem mekanizması dışında üretilen, ortak bir kod oluştuğunu açık biçimde kanıtlamaktadır. Gerçekten de depreme ilgili olarak anlatılan, bilimsel deneyleme dışında kalan ve inanç dünyasına gönderme yapan kimi mitik anlatılar da bu dönemde kamuoyunda büyük yer tutmaya başlamıştır. Deprem konusunda bilimsel otoritelere çelişkili açıklamaları, yönetsel otoriteye ise deprem

deneyimindeki yetersiz icraatı nedeniyle oluşan güvensizlik duygusu, deprem konusunda resmî otoriteye dayanan bilgi kaynakları ve aktarım süreçlerinden başka, başta internet olmak üzere çeşitli bilgi üretim ve aktarım kanallarının oluşmasına yol açmıştır. 16. yüzyılla birlikte, pozitif bilim ekseninde mitin öteleştirilmesine tanık olunmuş olsa da, bu kanallarda karşılaşılan kimi anlatılar aslında mitolojik dönemin günümüzde ve çağdaş kentte de devam ettiğini göstermektedir. Bu yazının odağında yer alan anlatılar işte bu, herhangi bir söylemsel alanı desteklemeksizin, doğrudan halk imgeleminde deprem deneyimiyle oluşan mitsel korkunun kaynaklık ettiği mitsel içerikli anlatılardır. Bu mitsel içerik, pekçok farklı forum ve internet sitesinde karşılaşılan aynı anlatı öbeğinde ifade bulmaktadır:

OLAY-1 O gece bayanın birisi doğum için eşiyile beraber bir taksiyle hastahaneye gidiyorlarmış. Taksi tam Eyüp şehitliğinden geçerken doğum sancıları tutan bayan kafasını sağa sola çevirmeye başlamış. İşte tam bu sırada bayanın gözü şehitliğe ilişmiş. Bayan gördüğü manzara karşısında dona kalmış. Bütün şehitler kabirlerinden kalkmış elleri semada dua ediyorlarmış.

OLAY-2 Aynı saatlerde Eyüp Sultan Camisinin önünde taksicilik yapan bazı kişilerin anlattıkları da insanı hayretler içerisinde bırakıyor.

-Taksinin içerisinde oturmuş müşteri bekliyordum. Gözüm birden caminin duvarına ilişti. Duvarları nurdan varlıklar kaplamış tutuyorlardı. Mezarlıklarda yatanlar kalkmış hep beraber dua ediyorlardı.

OLAY-3 Enkazdan 4 gün sonra çıkan bir çocuğa su ikram etmişler. Çocuk;

-Su ve yemek ihtiyacım yok. Yaşlı bir amca bana su da yemek de verdi.

OLAY-4 Denizden çok büyük bir ateş topu yükselmiş.

OLAY-5 O gece yıldızlar bir başkaymış. Çoğu insanın anlattığı - sanki elimi uzatsam yıldızları tutacak gibiydim⁵.

Bu anlatı öbeğinin kimi sunum farklılıkları hariç aynı biçimde tekrarlanarak farklı internet mecralarında yer bulması, mitsel alana işaret eden bu anlatıların internet ortamında yoğun biçimde aktarıldığını ve deprem deneyiminin halk imgeleminde tetiklediği mitsel arkaplanın farklı halk grupları arasında yaygın biçimde paylaşıldığını göstermektedir. Aslında bu anlatı öbeğinin, insanın çağdaş kentte de duymayı sürdürdüğü gizem ve inanma ihtiyacını gösterdiği belirtilmelidir.

Bu bağlamda, deprem deneyiminin mitsel bir arkaplan üzerinden anlamlandırılması çabasını gösteren bu anlatılar, kullandıkları dedikodu aktarım mekanizmasının yanı sıra, karşılama yöneldikleri toplumsal ihtiyaç, içerdikleri mitselleştirme yönelimi ve ortaya koydukları mitsel boyut nedeniyle de, işlevsel yönden efsaneyle ilişkilendirilebilir: “Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir” (Boratav 98). İnanış konusu olan, “halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirt[en]” efsaneler (Boratav 107), bu nedenle yalnızca geçmişte üretilip kalmış anlatılar değildir ve çağdaş kentte de, mitsel bir arkaplana dayanılarak üretilmeye devam etmektedir. İşte yukarıda örneklediğimiz üzere, çağdaş kentte ortaya çıkan söylentiler, insanın en az kırsal alan kadar çağdaş kentte de duy-

duğu “inanma” ihtiyacını gidermekte ve gerçeklikleri kabul edildiği oranda yaygınlık kazanmaktadır.

Efsanenin bir diğer önemli özelliği olan mitsel arkaplan da, çağdaş kentte ortaya çıkan ve yayılan söylentilerin önemli boyutudur. Giovanni Scognomillo *İstanbul Gizemleri* adlı kitabında bunu şöyle ifade etmektedir: “Kentler değişiyor, değişen insanlarıyla birlikte, çağdaşlaşınca, kaçınılmaz bir değişime bir değişikliğe uğruyorlar ancak gizemler kalıyor, gizemlere inananlar da.” (aktaran Tunç 10). Yukarıda aktarılan anlatılar bağlamında, depremin, insanların açıklayamadıkları olaylar karşısında duydukları korkuyu paylaşım ile alt etme, bu olayları birlikte açıklama çabası ve temelde de bu olayları mitleştirme işlevinin ortaya çıktığı bir alan olarak öne çıktığını söyleyebiliriz. Yukarıda alıntılanan anlatı öbeğinde doğaüstü güçlere yönelim ve dini bir unsur göze çarpmaktadır. Bunun temelinde mitik dönemden ortaya çıkmış kurgulamalar bulunmaktadır, zira ritüel bakımından, “çağdaş kent” insanı aslında mitik dönemden pek de uzaklaşmış değildir. Gerçekten de mitler, “mitik dönem”de, yani geçmişte kalmış değildir, tersine mitler bugünkü kimi kural ve inanışlarda değişerek de olsa devam etmektedir ve deprem olgusu konusunda üretilen ve paylaşılan yukarıda alıntılanan anlatılar da bu fikri desteklemektedir. Pozitif bakış açısından sınırlanarak, bir çeşit halk bilgisi olduğunun teslim edilmesi gereken mit yalnızca geçmişten söz etmez, gelecekte de söz eder. Kıyamet mitleri bunun bir örneğidir ve yaşanan 1999 Marmara depremleri ve beklenen İstanbul depremi, SUÇ-CEZA-SONUÇ şeklinde bir dizgiyle ifade edilebilecek bu çok eski mitsel kalıbı halk arasında tetiklemiştir.

Örneklediğimiz depreme ilişkin mitsel anlatılarda da bu kalıbın etkin olduğunu görmek kolaydır. Bu kalıp özellikle yukarıda alıntılanan anlatı öbeğinin ilk iki olayının arkaplanını oluşturmaktadır. Bu öbekteki üçüncü olayın ise, Hızır-İlyas kültüyle ilişkilendirilebileceği öne sürülebilir. Yukarıda aktarılan anlatıların da kanıtladığı gibi, depremle birlikte kent kapısı mitsel alana sonuna kadar açılmış ve böylece çağdaş kentte deprem olgusu konusunda bir mitselleştirme sürecinin başlamasına yol açılmıştır. Bu yazının yazarı da, deprem sonrası Düzce’de karşılaştığı deprem mağduru çocukların depremin insanların işlediği günahlara karşılık Allah’ın onlara verdiği bir ceza olduğu şeklindeki son derece dinsel bir açıklamayı içselleştirdiklerine, büyüklere tarafından oluşturulan bu açıklamayı benimseyip başkalarına aktardıklarına ve hemen deprem sonrasında İzmit çevresinde depremin halkın evlerine yaptıkları gereksiz tadilatlardan doğan israf nedeniyle ortaya çıktığına ilişkin çeşitli açıklamaların paylaşıldığına bizzat tanıklık ettiğini belirtmelidir. Bu halleriyle bu açıklamalar da kentte kendine yer bulan mite işaret etmektedir ve yukarıda alıntılanan anlatıların da gösterdiği gibi mit⁶ çağdaş kentten hiç de uzakta değildir.

NOTLAR

1 Bu haberde sıralanan işaretlerin, halk arasında kıyamet gününe ilişkin olarak ortaya konan mitsel söylemde yer bulan işaretlerle büyük ölçüde benzerlik taşıması son derece ilginçtir.

2 1999 Marmara Depremi’nin doğal bir afet olmayıp İsraililerle ortak çalışan Amerikalıların kendi ülkelerinde gerçekleşmesi muhtemel bir depremi önlemek üzere yürüttükleri büyük ve gizli bir projenin beklenmeyen bir sonucu olduğunu son derece ayrıntılı bir biçimde açıklayan bu komplo teorisi anlatısına pek çok farklı internet kaynağından erişilmektedir. Bu anlatı, bilimsel düşünceye dayanan hekimlik mesleğine ait bir grubun web sitesi forumunda da yer alır: (<http://www.hekimce.com/?kiid=2458>).

3 Deprem olgusu gibi tüm afetlerin bütünüyle Allah’ın kudreti ve bilgisiyle olduğunu vurgulayan pek çok dinsel anlatıdan biri, her şeyin arkasında Amerikalıların rolü olduğu fikrine dayanan yukarıda sözü geçen komplo teorisi söylemine şiddetle karşı çıkar: <http://www.hilafet.com/yenisayi/02.htm>.

4 Dinsel içerikli anlatılara, depremde yıkılan camileri kanıt göstermek suretiyle karşı-söylem üreten bu anlatılar da sonuçta inanmanın alanında işlev bulmakta ve mitsel alanın bir parçası olmaktadır. Bu özellikteki anlatılara bir örnek için bkz: <http://www.sorularlaislamiyet.com/subpage.php?s=article&aid=5246>.

5 Bu anlatılar, dolaşıma sokuldukları kaynaklarda şu ilginç ifadeyi takiben aktarılmaktadır: “1999 Gölçük depreminin sonra ortalıkta bir sürü esrarengiz olaylar anlatılmakta. Ne kadar doğru bu söylenenler bilinmez ama hayret edilmeyecek türden değil bu anlatılanlar...” (<http://www.forumneu-ro.com/archive/index.php/t-116856.html>).

6 Bu bağlamda yalnızca “ilkel” bağlamında değil çağdaş kentte de benzer işlevleri yerine getirdiğini belirtmek suretiyle, Malinowski’nin mite ilişkin şu açıklamasını aktarmak gereklidir:

“Mit asla bilimsel ilgiyi doyurmaya yönelik bir açıklama değil, toplumsal gereksinimlere ve isteklere dayalı, dahası, pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimleri ve ahlaksal özelemleri derinden doyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılmasını oluşturuyor. İlkel uygarlıkta mit kaçınılmaz bir işlevi yerine getiriyor: İnançları yükseltiyor, bir düzene koyuyor, dile getiriyor. Ahlakı koruyor ve kayıyor. Ayinin etkinliğini güvence altına alıyor ve insanın davranışı için pratik kuralları içeriyor. Demek ki mit, insan uygarlığı için yaşamsal bir katkı maddesini oluşturuyor” (116, aktaran Oğuz).

KAYNAKLAR

Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1982.

Dundes, Alan. “Halk Kimdir?” *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.

Kapferer, Jean-Noël. *Dedikodu ve Söylenti: Dünyanın En Eski Medyası*. İstanbul: İletişim Yayınevi, 1992.

Oğuz, M. Öcal, ed. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2006.